

**O'ZBEKISTONDA YETISHTIRILAYOTGAN DORIVOR KOVRAKNI SHIFOBAXSH
XUSUSIYATLARI**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15001982>

Muzaffarova Nigora Safarovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Annotatsiya: *Kovrak (Ferula) — ziradoshlar (soyabonguldoshlar) oilasiga mansub ko'p yillik o'tlar turkumi. O'zbekistonda 45 turi o'sadi.*

Kalit so'zlar: *Kuhiston kovragi, gepatit, smola, falajlik, anjudan, bavosil, zaxm, alopesiya.*

Sassiq Kovrakning bo'yi 1 m cha, ildizi sholg'omsimon, diametri 15 sm cha. Poyasi tik, yo'g'on, ichi kovak, yuqori qismi shoxlangan. Ildizoldi barglari bandli, 3 bo'lakli, poyadagilari maydaroq, ketmaket joylashgan. To'pguli yirik, sharsimon, diametri 20 sm, yon to'pgullari maydaroq. Erta bahorda gullaydi. Mevasi — ikki bo'lakli. Cho'llarda o'sadi. Ildizdan olinadigan yelim (smola)dan astma va ba'zi nerv kasalliklarida ishlatiladigan dori tayyorlanadi.(Ferula) turkumi selderdoshlar (soyabonguldoshlar)- Apiaceae (Umbelliferae) oilasiga mansub bo'lib, ko'p yillik o't o'simligi. Kovrakning yer yuzida 160 dan ziyod turlari, O'rta Osiyo respublikalarida 104, mamlakatimizda esa 50 turi uchraydi. Smola - yelim olishda sassiq kovrak, Kuhiston kovragi kabi turilari ishlatiladi.Kovrak respublikamizning Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo, Jizzax, Navoiy, Buxoro viloyatlari hamda Qoraqalpog'iston respublikasining qumli cho'llar, adirlar, tog'lar va tog'oldi yalangliklarda, soz tuproqli yerlarda o'sadi.Tabiatda sassiq kovrak (Ferula assa-foetida L.) keng tarqalgan bo'lib, yelim-smola asosan shu turdan olinadi. Bu Dorivor o'simlik Tabobatda bemor organizmiga ijobiy ta'sir etuvchi biologik faol modda hisoblanadi. Dorivor vositalar sifatida o'simliklarning ildizi, bargi, po'stlog'i, guli, mevasi, shirasi va boshqa qismlaridan foydalaniladi.Ibn Sino bobomiz bu o'simlikka shunday ta'rif berganlar: Kovrak urug'ining qaynatmasi (urug'i xuddi supurginikiga o'xshash malla rang, shakli ham shunga o'xshab ketadi) 3 mahal 50 grammdan ichilsa, ona suti ko'payadi. Shirasiga anjir qo'shib yeyilsa, sariq (gepatit) kasalligini tuzatadi. Yelimiga murch, sirka qo'shib, yomon sifatli yaralarga surilsa, foyda qiladi. Soch to'kilishiga ham o'ta foydalidir.Kovrakning yelim-smolasi xalq tabobatida o'pka sili, o'lat, zaxm, ko'k-yo'tal, tish og'rig'i, asab va boshqa kasalliklarni davolash uchun, hamda quvvat beruvchi, balg'am ko'chiruvchi va gijja haydovchi dori sifatida qo'llaniladi. Ilmiy meditsinada kovrak yelim-smolasi – “assafetida” nomi bilan kukun, emulsiya va tindirma (nastoyka) hoida og'riq qoldiruvchi, balg'am ko'chiruvchi, quvvat beruvchi va tinchlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladi va ko'pgina davlatlar farmokopeyasiga kiritilgan.Sharq mamlakatlarida Eron, Pokiston, Afg'oniston va Hindiston kovrak shirasi va ildizi oziq-ovqat sanoatida ziravor sifatida, kosmetika sanoatida attorlik

vositalari ishlab chiqarishda ishlatiladi. sharoitda kovrak o'sadigan maydonda 5-10 sm chuqurchalar kovlab, har bir chuqurchaga 3-5 dona urug' qadab, ustini tuproq bilan yopib chiqish tavsiya qilinadi. Bunday tavsiya, o'rmon xo'jaligi xodimlari, fermerlar va xususiy tadbirkorlar uchun, kovrak o'simligini biologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda taklif qilinmoqda, zero kovrak, tabiiy sharoitda yetilgan urug'idan ko'payib, keng maydonda o'sib rivojlanadi. Kelajakda mutaxassislar tomonidan kovrakning tabiiy sharoitda bio-ekologik xususiyatlarini o'rganib, ularni madaniy holda ko'paytirish va yetishtirish muammosini hal qilish fanimiz oldidagi asosiy vazifalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 20-martdagi "Respublikada kovrak plantatsiyalari tashkil etish va ularning xom ashyosini qayta ishlash hajmlarini ko'paytirish hamda eksport qilish chora tadbirlari to'g'risida" PQ -3617 qarorini asosida kovrak plantatsiyalarini tashkil etish va ularning xom ashyosini qayta ishlash uyushmasi tashkil etilgan. Kovrak (Ferula) ziradoshlar va soyabonguldoshlar oilasiga mansub ko'p yillik o'tlar turkumi hisoblanadi. Kovrakning yer yuzida 160 dan ortiq turlari, O'rta Osiyo respublikasida 104, mamlakatimizda esa 50 turi uchraydi. Kuhiston kovragi kabi turlari ishlatiladi. Sassiqlik kovrakning bo'yi 1 metr yo'g'on ichi kovrak yuqori qismi shoxlangan. Poyalari maydaroq ketma ket joylashgan erta bahorda gullaydi. Mevasi 2 bo'lakli o'sadi. Ildizidan olinadigan yilim smoladan astma va bazi nerv kasalliklarda ishlatiladigan dori tayyorlanadi. Malumki, dunyo miqyosida farmasevtika korxonalarida ishlab chiqarilayotgan dori vositalarining taxminan 50% dorivor o'simliklar xom ashyosidan bo'lgan talabni keskin oshishiga sabab Sassiqlik kovrak "anjudan" nomli o'simlikning shirasi bo'lib misrda uni Abu Kabir deb atashadi. Eng sifatli kovrak yilim smolasi bu qizil, kuchli xidi (sarimsoq piyoz kabi) bor kovrakdir. Bazilar ana shu xidi sababli xush ko'rishmaydi. Boshqa kovrak turlarini bundan ham kuchli noxush xidi bo'ladi. Kovrak o'ziga tortish xisiga ega bo'lib go'sht xajmini kichraytiradi va uni titkilab tashlaydi. Boshqa daraxt shiralari nisbatan uning tabiati eng issiq va eng siyrak shuning uchun u kuchli so'rish tasiriga egadir. Kovrakning foydasi judayam ko'p. Qadimda odamlar eng ko'p uning bazi foydali tomonlari haqida yaxshi bilishgan, qolgan foydasi haqida esa diyarli hech qanday ma'lumot yo'q. Sassiqlik kovrak shilimshiq chiqadigan balg'am tashlatadigan ta'sirga ega ko'krak qafasini tozalab ovozini tiniqlashtiradigan agar uni suvda eritib ichsa xirillagan ovoz ochiladi bundan tashqari u surunkali yo'tal va xronik ovoz xirillashishga qarshi yordam beradi. Zaharga qarshi dori kovrak davo xisoblashadi. Kovrakni zahar tasirida qarshi ximoya sifatida ichish mumkin. Shuningdek zaxarlangan o'q uchi yetkazgan ochiq jaroxatlarga xam uni surib zahar tasirini yo'q qilish mumkin, chayon chaqqanda esa uni iliq o'simlik moyiga qoshib aralashtirib chaqqan joyga surtish kerak. Kovrak ko'rish qobiliyatini yaxshilaydi, katarakta ko'z kasalliklari va shishlarini davolaydi. Agar tez-tez yoshlansa ko'zyoshlarni oldini oladi, davolaydi, Agar uni yimirilgan tishga qo'ysa u o'g'riqni oldini oladi. U quloq og'riqlarini, quloqning yiringlashishi, karlik, quloqning shang'illashini davolaydi- bu uchun uni moyda qaynatib quloqqa tomizish shart. Kovrak artitit va bo'g'im og'rig'ini davolashda yordam beradi. U asab kasalliklarini davolashda samarali vosita hisoblanadi. Masalan yuz falaji bor bemorlarda uni yuz terisiga surtib singdirmoq

kerak. oddiy falajlik va bel ogʻriqlarida asablar zaiflashganda ham yordam beradi agar uni suyuq dori sifatida ichsa yoki malham dori sifatida surtsa son boldirlarga ogʻriqlarni bartaraf etadi. Sassiqlik kovrak qonni tozalaydi va bezgakni yoʻq qiladi ichga qabul qilganda kovrak boldirlarni chiqaradi qorin boʻshligʻida turib qolgan qonni tozalaydi. Kovrakni juda koʻp ajoyibotlari bor, sanchiqlarni yoq qiladi surunkali deariyada aziyat chekayotgan bemorlar uni 2gr miqdorda tanovvul qilib dardlaridan qutilishlari mumkin ichaklardagi yaralarni davolashda yordam beradi ichdagi qurtlarni chiqaradi. Bundan tashqari, u jigar va oshqozon uchun ham foydalidir. U ichki shishlarni jumladan zararli suyuqliklarni soʻrishda yordam beradi. Istiqso sariqlik kasali bor bemorlarda taloq shamollashini davolaydi. va organizimda ushlanib qolgan zararli bugʻlarni (bod va suyuqlik zarrachalarini chiqartiradi. Bavoilni yoʻq qilishda ham yordam beradi, yani uni kichraytirib quritadi. Xeltit siydik haydovchi vositahisoblanadi. Agar uni qalampirga aralashtirib yesa u toʻxtab qolgan siydikni chiqaradi.. Hindistonliklar jinsiy quvvatni oshirish uchun undan turli usullarda foydalanadilar. Turli xil xafli va qattiq boʻlib qolgan oʻsmalarni yoʻq qilishda koʻmaklashadi. Xozirgi kunda tibbiyot saraton va boshqa kasalliklarni davolashda kovrakdan foydalanib kelmoqda va bu yaxshi natejalarni berib kelmoqda Kosmitalogiya soxasida undan temiratki sepkil soʻgal va chandiqlarni yoʻq qilishda keng koʻlamda foydalaniladi. Alopesiya (soch toʻkilishi) da esa u istimol sirkasiga aralashtirilib qoʻllaniladi. Vazirlar Mahkamasi qaroriga koʻra, Shuhrat SHavkatovich Xurramov Kavrak yetishtiruvchilar va eksport qiluvchilar uyushmasining raisi qilib tasdiqlanadi. Rustam Dunayevich Yakkabuv Kavrak yetishtiruvchilar va eksport qiluvchilar uyushmasining raisining oʻrinbosari etib tasdiqlandi. Joriy yilning mart oyi oxirlarida respublikada Kovrak plantatsiyasi tashkel etish va ularning xom ashyosini qayta tashkel etish; hajmlarini koʻpaytirish hamda eksport qilish chora tadbirlari toʻgʻrisida Prezident qarori imzolandi. Qarorga koʻra tashkel etilgan Kavrak yetishtiruvchilar va eksport qiluvchilar uyushmasi, shu jumladan kavrak plantatsiyasini tashkel etuvchilarga plantatsiya tashkel etish vaxom ashyo yetishtirish yuzasidan metodik yordam koʻrsatish va tavsiyalar ishlab chiqish bilan shugʻullanadi. Kovrak elim – smolasi xalq tabobatida oʻpka sili, oʻlat, zaxm, koʻk yoʻtal, tish ogʻrigʻi, asab va boshqa kasalliklarni davolash uchun hamda quvvat beruvchi, balgʻam koʻchiruvchi, tinchlantiruvchi vosita sifatida ishlatiladigan va koʻpgina davlatlar farmakologiyasiga kiritilgan. Sharq mamlakatlarida Eron, Pokiston, avgʻoniston va Hindiston kovrak shirasi va ildizi oziq ovqat sanoatida ziravorlar sifatida kosmetika sanoatida keng koʻlamda ishlatiladi. Xamyonbop oʻsimliklardan serdaromad boʻlish usulidan keng koʻlamda foydalanilmoqda Kovrak respublikamizda - Toshkent, Surxondaryo, Qashqadaryo, Buxoro, Jizzax va Navoiyda ham keng tarqalgan hamda Qoraqalpogʻistonning qumli choʻllar va adrlarida keng tarqalgan yelim smola asosan Sassiqlik kovrak turidan olinadi. Oʻsimlikning bemor organezimiga ijobiy tasir beruvchi biologik faol modda hisoblanadi. Oʻsimlikning bargi, guli, poʻstlogʻi, mevasi, shirasi va boshqa qisimlaridan foydalaniladi. Ibn Sino bobomiz bu oʻsimlikka shundat taʼrif bergan. Kovrak urugʻining qaynatmasi 3 maxal 50 gr ichilsa suti koʻpayadi gepatit kasalligi tuzatiladi deb

olingam shirasiga anjir qoʻshib yeyilsa gepatet kasalligi tuzatiladi deb aytishgan .Oʻzbekistonda 1kg kovrak urugʻi 200\$ ga baholanadi .Bu oʻsimlik ekilgandan keyin 8oydan 5 yilgacha ildizi qalinlashadi .va keyin undan bemalol foydalana olamiz oʻsimlik shirasidan yelim shirasidan farmasevtikadan keng foydalanib kelinmoqda Hindiston davlatiga eksport qilinganda ular dori darmon va ziravorlar tayyorlashda keng foydalanilmoqda 1 gektar maydon uchun 200\$ va 250\$ dollorga urugʻ sotib olib 1 gektar maydonga ekilganida 100.000\$ daromad koʻriladi.

Turkum: Ferula

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1 [ИБН СИНО ТАЪЛИМОТИДА ГАСТРОЭЗОФАГЕАЛ РЕФЛЮКС КАСАЛЛИГИ ҲАМДА МЕЪДА КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УНГА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШИШ](#) НС Музаффарова - REANDPUB. UZ, 2023

2.EFIR MOYLARI BOZORI HALMI , ULUSHI VA TENDENTSIYALARI BO`YICHA TAHLIL HISOBOTI(tozalash va uy, tibbiyot, oziq-ovqat va ichimliklar, kurort va dam olish), mahsulot bo'yicha, savdo kanallari va segmentlar bo'yicha prognozlar, 2019 - 2025. Grand View Research; 2019.

3. de Groot AC, Shmidt E. Efir moylari, I qism: Kirish. Dermatit. 2016;27(2):39-42. doi: 10.1097/DER.000000000000175. - DOI - PubMed

5.[ИБН СИНО ТАЪЛИМОТИДА ГАСТРОЭЗОФАГЕАЛ РЕФЛЮКС КАСАЛЛИГИ ҲАМДА МЕЪДА КАСАЛЛИКЛАРИ ВА УНГА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШИШ](#) НС Музаффарова - REANDPUB. UZ, 2023

6.[ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF NON-ALCOHOLIC FATTY LIVER DISEASE BY CLINICAL AND LABORATORY MARKERS](#) DX Yuldasheva, NS Muzaffarova - International Bulletin of Medical Sciences and Clinical ..., 2023

7.MOYCHECHAK GULLARI (FLORES CHAMOMILLAE) YANGI DORI VOSITALARINI YARATISH UCHUN ISTIQBOLLI MANBA Muzaffarova M. S. SO'NGI ILMIIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI JURNAL 7-JILD 5-SON

8.Muzaffarova Maloxat Safarovna-EFIR MOYLARI SAQLAGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR VA TIBBIYOTDA ISHLATILISHI JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY, 20.03.2024

9 [ПРИМЕНЕНИЕ “LINI SEMINA” В МЕДИЦИНЕ ДЛЯ ЛЕЧЕНИЕ ЗАБОЛЕВАНИЙ ЖЕЛУДОЧНО-КИШЕЧНОГО ТРАКТА](#) НМ Нигора - Центральноазиатский журнал образования и ..., 2023

10 [Application of “Lini Semina” in Medicine for the Treatment of Diseases of the Gastrointestinal Tract](#) MN Safarovna - Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 2023 HERBAL PREPARATIONS FROM MILK THISTLE: MECHANISMS OF ACTION AND APPLICATION IN LIVER DISEASES Journal of Healthcare and Life-Science Research.,2024

11. Efir moylari bozori hajmi, ulushi va tendentsiyalari bo'yicha tahlil hisoboti (tozalash va uy, tibbiyot, oziq-ovqat va ichimliklar, kurort va dam olish), mahsulot bo'yicha, savdo kanallari va segmentlar bo'yicha prognozlar, 2019 - 2025. Grand View Research; 2019.

12. De Groot AC, Shmidt E. Efir moylari, I qism: Kirish. Dermatit. 2016;27(2):39-42. doi: 10.1097/DER.000000000000175. - DOI - PubMed

13. [Ибн Сино таълимотида гастрозофагеал рефлюкс касаллиги ҳамда меъда касалликлари ва унга замонавий ёндашиш.](#) НС Музаффарова - REANDPUB. UZ, 2023

14. Moychechak gullari (flores chamomillae) yangi dori vositalarini yaratish uchun istiqbolli manba. Muzaffarova M. S. // So'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi jurnal. 7-JILD5-SON MAY13.2024YIL, 595-605

15.Muzaffarova Maloxat Safarovna. Efir moylari saqlagan dorivor o'simliklar va tibbiyotda ishlatilishi // Journal of medicine and pharmacy, Volume-7, Issue-3, Published |20-03-2024, 35-38

16. DX Yuldasheva, NS Muzaffarova. [Assessment of the development of non-alcoholic fatty liver disease by clinical and laboratory markers](#) // International Bulletin of Medical Sciences and Clinical. 2023. 3(6), 57-60

17. <https://medlineplus.gov/druginfo/meds/a692044.html>

18. Самадов, Б. Ш., Джалилов, Ф. С., Юлдашева, Д. Х., Джалилова, Ф. С., Болтаев, М. М., & кизи Мелибоева, Ш. Ш. (2022). Применение в народной медицины плоды лекарственного растения Momordica charantia L. *Журнал химии товаров и народной медицины*, 1(4), 117-133.

19.Музаффарова М.С. Музаффарова Н.С. Фармакотерапевтическая эффективность календулы лекарственной JOURNAL OF MEDICINE AND PHARMACY (20-06-2024).(102-106)

20 Ибн Сино. Тиб қонунлари II китоб - Т Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1956.

21. Ибн Сино. Тиб қонунлари V китоб - Т.: Ўзбекистон ССР Фанлар академияси нашриёти, 1961.
22. Муравьев И.А. «Технология лекарств» 3-изд. -М.: Медицина, 1980.,Т. 1.-391с.,Т.2
23. Муравьев И.А. «Технология лекарственных форм» - М.: Медицина, 14.Махмуджонова К.С., Shodmonova Sh. N., Shorahimova M.M., Rizayeva N.M. «Farmatsevtik texnologiya» Tafakkur nashriyoti.-2013,
24. Miralimov M.M. —Farmatsevtik texnologiya asoslari|| Ibn Sino.- 2001,
25. www.uzpharm-control.uz (<https://www.uzpharm-control.uz/uz/journals>)
O'zbekiston farmasevtik xabarnomasi
26. Oq karrak(Rastaropsha)- Muzaffarova Nigora Safarovna February 2025
<https://advancedscienti.com/index.php/AJAMS/article/view/1121>
27. RETSEP YOZISH QOIDALARI-Muzaffarova Nigora Safarovna «Научный импульс»
Ноября , 2023
28. Muzaffarova Nigora Safarovna Lavender(Lavandula)
<http://journals.academiczone.net/index.php/rjtds> Dec – 2023
29. Muzaffarova Nigora Safarovna. FARMATSIYA BOZORI 2022-2023 YILDAGI O'ZGARISHLARI <https://doi.org/10.5281/zenodo.10517642> 01, January (2024)
30. Muzaffarova N.S ASSESSMENT OF THE DEVELOPMENT OF NON-ALCOHOLIC FATTY LIVER DISEASE BY CLINICAL AND LABORATORY MARKERS <https://doi.org/10.5281/zenodo.7912658>
31. Muzaffarova Nigora Safarovna Application of “Lini Semina” in Medicine for the Treatment of Diseases of the Gastrointestinal Tract <http://cajmns.centralasianstudies.org>
May-Jun 2023
32. ФАРМАКОТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ КАЛЕНДУЛЬ! ЛЕКАРСТВЕННОЙ <https://doi.org/10.5281/zenodo.12600758> Музаффарова Нигора Сафаровна
33. Muzaffarova Nigora Safarovna Rose Hip - Preventive and Medical Means <http://medicaljournals.eu/index.php/IJIMM/issue/view/3>
34. Muzaffarova Nigora Safarovna Pharmaceutical Importance of Rose Hip in Medicine <http://medicaljournals.eu/index.php/IJIMM/issue/view/3>
35. Muzaffarova Nigora Safarovna LEARN ABOUT THE ANTI-INFLAMMATORY AND ANTIMICROBIAL BENEFITS <https://doi.org/10.5281/zenodo.12591807> June (2024)
36. Muzaffarova Nigora Safarovna HISTORY OF CHAMOMILE <https://doi.org/10.5281/zenodo.12600707> Published | 20-06-2024 |